

Олександр Кучерук
Київ

АРКАДІЙ ЖУКОВСЬКИЙ НА ЧОЛІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЄВРОПІ

В статті досліджуються життя та діяльність проф. Аркадія Жуковського, зокрема під час його перебування на посаді голови НТШЄ. Подається перелік його наукових робіт; аналізується енциклопедична діяльність професора та його роль в організації різноманітних конференцій.

Ключові слова: *А. Жуковський, Наукове Товариство ім. Шевченка в Європі, Франція, Сарсель, В. Кубійович, організаційна та наукова праця.*

The article embraces information about Prof. Arkadii Zhukovskii and his presidency in The SSSE (Shevchenko Scientific Society in Europe): a list of his research works; professor's encyclopedic activity and his role in the organization of various conferences are analysed.

Key words: *A. Zhukovskii, Shevchenko Scientific Society in Europe, France, Sarcelles, V. Kubijovych, organizational and scholarly work.*

Серед сучасних українських істориків почесне місце належить голові Наукового Товариства імені Шевченка у Європі, іноземному членові Національної академії наук України, професору Аркадію Жуковському. Все його наукове життя пов'язано з НТШ в Європі. Ставши 1959 року звичайним членом Товариства, він з 1986 року після В. Кубійовича очолив НТШЄ і нині є його Головою.

Аркадій Жуковський випускник чернівецької гімназії. У 1940 році, після приєднання Буковини до УРСР, змушений був покинути рідний край. В університеті міста Грац (Австрія) він завершує вищу освіту, а у 1949 році переїздить до Франції. Тут він розпочинає співпрацю з Українським Академічним Товариством (УАТ) в Парижі, яке очолював О. Шульгин, а у 1959 р. обирається генеральним секретарем цього товариства. Роки праці в Українському Академічному Товаристві сприяли становленню молодого вченого та входженню в українське наукове і громадське середовище Франції. А. Жуковський знайомиться з прибулими до Франції на початку 1950-х років українськими науковцями з НТШ, що створили неподалік Парижу в м. Сарселі український науковий осередок і, зокрема, з генеральним секретарем НТШ професором В. Кубійовичем.

Формально членом НТШ А. Жуковський стає у квітні 1959 року, коли 3-ті загальні збори НТШЄ за рекомендацією голови В. Кубійовича обирають його звичайним членом і одночасно членом управи (правління) НТШЄ. Подальша формальна «кар'єра» А. Жуковського в НТШ була такою: 1968 р. – член-кореспондент, 1972 р. – дійсний член. У 1968 – 1985 рр. – науковий секретар НТШЄ, у 1981 – 1987 та 1997 – 1999 рр. – заступник голови НТШЄ, з 1987 року (з невеликою перервою) і до сьогодні – його голова. З 1972 р. він є членом дирекції історично-філософської секції (ІФС) НТШ, 2000 року обраний віце-президентом Світової Ради НТШ.

За весь час існування НТШЄ почесними членами Товариства були: архієпископ Іван Бучко (1959), кардинал Йосиф Сліпий (1966), митрополит Мстислав Скрипник (1981), Олександр Оглоблин (1981), Володимир Кубійович (1982), Володимир Янів (1990), а 1998 року почесним членом обирається і професор Аркадій Жуковський.

Ще у 1960 р. А. Жуковський стає викладачем української географії, історії, мистецтва та культури в Національному інституті східних мов та цивілізацій (Institut National des Langues et Civilisations Orientales) у Парижі, де працював разом з членами НТШ І. Борщакком та М. Шерер. З 1969 року також викладає в Українському Вільному Університеті (УВУ), в якому згодом став професором і деканом філософського факультету.

Наукова діяльність і наукові зацікавлення А. Жуковського зосереджувалися переважно навколо історії, української культури та православної церкви. 1969 року він захистив в Українському Вільному Університеті докторську дисертацію «Петро Могила й питання єдності церков» (українською мовою) на підставі чого йому присуджено вчений ступінь доктора філософії. Другу дисертацію – «Contributions a l'histoire de l'Academie de Kiev (1615 – 1817), centre culturel et d'enseignement en Europe Orientale» (французькою мовою) він захистив у 1976 р. в паризькому університеті Сорбона і отримав ще одне звання доктора філософії.

За особливі наукові досягнення Французька республіка у 1982 році відзначила його заслуги орденом «Пальмове гілля» (Chevalier des Palmes Académiques), яким нагороджують видатних діячів гуманітарної сфери.

У 1991 р. за високі наукові здобутки А. Жуковського обрано іноземним членом Національної академії наук України. Президент України за видатні заслуги перед Україною нагородив А. Жуков-

ського орденом «За заслуги» III ст. Чернівецький університет у 1997 р. присвоїв йому звання почесного доктора наук. Українська православно-церква Київського патріархату нагородила А. Жуковського орденом Святого князя Володимира, а Київська духовна академія присвоїла звання доктора богослов'я. Рідне місто А. Жуковського, Чернівці, обрало його своїм почесним громадянином.

Діяльність А. Жуковського як науковця зосереджувалася в кількох напрямках, розглянемо важливіші з них, як то енциклопедична праця, наукові дослідження і твори, участь в наукових конференціях, залишаючи для подальшого дослідження, його діяльність як організатора науки, справу зв'язків з французькими науковими колами, а також журналістську та громадську діяльність.

Енциклопедична діяльність. Як вже згадувалося А. Жуковський розпочав співпрацю з НТШ на початку 1950-х років і довгі роки працював в Сарселі під керівництвом голови НТШЄ В. Кубійовича разом з його «екіпою». Саме В. Кубійович зробив енциклопедичну справу сенсом повоєнної частини свого життя і життя свого наукового оточення в якому найпомітнішими в той чи інший час були М. Глобенко, Б. Кравців, А. Фіголь, І. Кошелівець, А. Жуковський.

На початку А. Жуковський виконував креслення географічних карт та схем до «Енциклопедії Українознавства», а згодом, почавши з статей у співавторстві з В. Кубійовичем, створив низку великих розвідок з історії, географії тощо.

У 1971 р. А. Жуковського обирають членом редакційної колегії статейної «Енциклопедії Українознавства» (ЕУ-2), а з 1985 р. він головний редактор, автор понад сотні статей ЕУ-2. Продовжуючи енциклопедичну діяльність НТШ він був одним з ініціаторів створення українських енциклопедій іншими мовами, зокрема він увійшов до складу редколегії англійської «Енциклопедії Українознавства» (АЕУ) та очолив відділи релігії та історії, написав до цієї енциклопедії понад 300 статей.

Згодом В. Кубійович писав: «З Аркадієм Іларіоновичем я познайомився незабаром після нашого приїзду до Сарселю. Він був за фахом інженером-будівельником і працював у французькій фірмі в Парижі. Рівночасно він був головним редактором і автором збірника «Буковина». Я прохав Аркадія Іларіоновича вирисувати низку карт для ЕУ-2, і він не відмовив. Разом з цим, вже в першому томі ЕУ-2 ми помістили наші спільні гасла про Бессарабію й Буковину. За деякий час Аркадій Іларіонович перейшов на повну працю в НТШ і в редакцію ЕУ-2, а згодом і в «АЕУ»¹.

Після смерті В. Кубійовича А. Жуковський завершив видання 11-томної «Енциклопедії Українознавства» вже як новий голова НТШЄ.

Відновлення НТШ у Львові у листопаді 1989 р. викликало дискусію серед членства Товариства на еміграції, А. Жуковський вважав, що центр НТШ має бути в Україні і відкрито виступав з своєю позицією. Він, як голова НТШЄ, у 1990 р. взяв участь у першій науковій сесії НТШ у Львові, що мала загальну тему «НТШ та національне відродження», на якій виступив з доповіддю «Діяльність Інституту Енциклопедії українознавства при європейському НТШ».

Коли в Україні розпочалося перевидання ЕУ-1 та ЕУ-2, за словами А. Жуковського «читачі вимагали осучаснення українознавчого матеріалу»², було вирішено підготувати 2-3 томи енциклопедії про сучасну Україну з назвою «Енциклопедія Українознавства» (ЕУ-3), яка охопить події і осіб з середини 1980-х років. На першій сесії відновленого НТШ у Львові А. Жуковському озвучив план видання нової енциклопедії. В час підготовки проекту до реалізації було ухвалено рішення не робити додатку до ЕУ-1 та ЕУ-2, а приступити до нового енциклопедичного видання під назвою «Енциклопедія Сучасної України» (ЕСУ), яка охоплюватиме ХХ ст. Професор А. Жуковський наголошував, що «Енциклопедія Сучасної України» (ЕСУ) «це своєрідний початок книги знання про Україну, як одиницю суверенну, без взорування на будь-кого іншого, а передовсім на свій народ, його минуле, і з вірою у світле майбутнє. ЕСУ, навіть не будучи державним виданням, своїм змістом може послужити зміцненню української держави і бути початком до створення багатотомної національної енциклопедії України»³. Для реалізації проекту було створено Координаційне бюро у Києві (М. Железняк), яке стало основою Інституту енциклопедичних досліджень НАН України на чолі з академіком Я. Яцківим, що став видавцем ЕСУ. Таким чином громадська ініціатива отримала державну підтримку і визнання.

Головну редакційну колегію з самого початку очолили три співголови: академік І. Дзюба, голова НТШЄ А. Жуковський та генеральний секретар НТШЄ О. Романів. Перший том, вийшов друком у 2001 р., на сьогодні вже вийшло 5 томів.

Наукові праці. Серед найважливіших праць історика збірник «Буковина – її минуле і сучасне» (Париж, 1956), якого він був головним редактором та упорядником, а також підготував відділ «Історія Буковини». Згодом окреме видання «Історії Буковини» вийшло

в Чернівцях (1991, 2 вид. – 1994 в двох томах), воно використовувалося як підручник для навчальних закладів. Власне ця праця вивела А. Жуковського в число провідних українських істориків.

Серед окремих видань А. Жуковського варто згадати «Каталог Шевченкіяни в паризьких бібліотеках» (1961), видання якого було присвячено ювілею Кобзаря.

Синтетична праця «Нарис історії України» (у співавторстві з О. Субтельним), вийшла в Україні трьома виданнями (1991; 1992; 1993) і використовувалася як навчальний посібник. Церковно-релігійна тематика праць А. Жуковського представлена монографією (в основу покладено докторську працю) «Петро Могила і питання єдності Церков» (Париж, 1969; 2-е вид. Київ, 1997), де висвітлено роль митрополита Петра Могилы в релігійному житті України XVII століття, проаналізовано його церковна адміністративна, видавнича та богословська діяльність на чолі Київської митрополії.

Треба зазначити, що франкомовна докторська праця про Києво-Могилянську академію, на жаль, до сьогодні залишається в рукописі і не перекладена українською.

А. Жуковському належать кілька сотень наукових статей, зупинимося на головніших. Першою такою працею А. Жуковського треба вважати статтю «Володимир Янів як історик» у виданні НТШ «Збірник на пошану проф. д-ра Володимира Яніва» (1963). Стаття «Сучасний стан релігії й Церкви під Советами, зокрема в УРСР» (ЗНТШ, т. 181, 1966) подає аналіз церковного життя в Україні в роки радянської влади. У виданні «Збірник на пошану Олександра Шульгина» (1969) А. Жуковський вмістив дві статті: «Політична й громадська діяльність Олександра Шульгина» та «Українське Академічне Товариство в Парижі». Видання присвячене видатному громадсько-політичному діячеві О. Штулю «Париж: Олегові Штулеві» (1986) подає статтю А. Жуковського «Життя й творчість Олега Штуля-Ждановича».

До книги «Українська Православна Церква. Мартирологія українських Церков» (1987) А. Жуковський написав передмову, що фактично є окремою розвідкою, яка присвячена репресіям проти православної церкви. Вчений також підготував велику передмову до двох перевидань: «Требника Петра Могилы» (Париж, 1989; Київ, 1996). В цій статті вчений досліджує генезу створення требників в українській православній церкві, аналізує джерела, та розглядає «Требник» П. Могилы в контексті розвитку богословської науки.

До праці В. Кубійовича «Historischer Atlas der Ukraine. Ein

deutsches Dokument aus dem Jahr 1941» (1993) А. Жуковський написав розлогу вступну статтю з оглядом картографічної праці В. Кубійовича та історії створення цього атласу включно з коротким аналізом.

А. Жуковський є автором низки статей і публікацій, що висвітлюють історію НТШ і НТШЄ, зокрема: «Діяльність Володимира Кубійовича на відтинку «Енциклопедії Українознавства» (ЕУ)» (Український історик. – 1986. – Ч. 91-92), «Наукове Товариство ім. Шевченка у своє 115-ліття» (Вісті із Сарселю. – 1988. – Ч. 31/32), Передмова до видання «Wolodymyr Kubijovytsch. Historischer Atlas der Ukraine. Ein deutsches Dokument aus dem Jahr 1941» (1993), «Вступне слово» до перевидання загальної частин «Енциклопедії Українознавства» (1994), «Вагоме досягнення українознавства» (Поява англomовної «Енциклопедії України», томи III, IV, V)» (Українське слово. – 1995. – 16 квітня), «Вклад Олександра Оглоблина в «Енциклопедію Українознавства» (Український історик. – 1995. – Ч. 124-127), «Діяльність Інституту Енциклопедії Українознавства при Науковому Товаристві ім. Шевченка» («Наукове Товариство ім. Шевченка і українське національне відродження». – Львів, 1992), «Володимир Кубійович – людина і енциклопедист» в книзі О. Шаблія «Володимир Кубійович» (1996). В наступні роки А. Жуковський неодноразово (поширюючи за рахунок нових видань) подавав бібліографію НТШЄ.

Важливою працею про НТШЄ є книга А. Жуковського «Нарис історії наукового товариства ім. Шевченка в Європі» (2000 р.). Автор розглянув діяльність Товариства поетапно, взявши за основу періоди між загальними зборами, окремо виділено розділи, що характеризують енциклопедичну діяльність, книжкові видання НТШЄ, бюлетені «Вісті Наукового Товариства ім. Шевченка в Європі», «Вісті з Сарселю», подано список членів НТШЄ та статистику руху членства. В додатках опубліковано тексти кількох документів з історії Товариства, а також подано світлини.

А. Жуковський є автором низки франкомовних праць, так «Histoire de Ukraine» з'явилася у Франції кількома виданнями (1993, 1994, 3-тє доп. вид. 2001), про це видання схвально відгукнувся навіть тогочасний президент Франції Жак Шірак. Серед інших історичних праць А. Жуковського французькою мовою треба згадати: статтю «Ukraine dans les années 1917 – 1933: aspect historique» («La Renaissance nationale et culturelle en Ukraine de 1917 aux années 1930. Actes du Colloque», 1986, співредактором якого він був) та

інші статті про національне питання в УССР, українізацію, голод 1932-33; статті з історіографії, про М. Грушевського, полеміку між М. Драгомановим і Б. Грінченком.

А. Жуковський є упорядником і редактором унікальної монументальної «Антології української літератури XI – XX ст.» (2004) французькою мовою, яку підготувало і випустило НТШЄ. Праця над антологією тривала майже шість років. До роботи залучалися перекладачі, українознавці, філологи, літературознавці України і Франції. Ця антологія, після «Енциклопедії Українознавства» є найбільшим здобутком наукової праці НТШЄ.

Конференції. Зрозуміло, що за довгі роки професор А. Жуковський як член, а згодом й як голова НТШЄ брав участь у багатьох наукових конференціях, колоквиумах, круглих столах тощо. Зупинимося на найважливіших.

Першим прилюдним виступом А. Жуковського стала академія на честь 70-ліття О. Шульгина що відбулася у Парижі 29 листопада 1959 р. У 1964 р. НТШЄ відзначаючи 150-річчя Т. Шевченка провела наукову сесію у Парижі, де виступили А. Жуковський, В. Кубійович, А. Вирста, В. Янів, Ю. Бойко-Блохин.

У 1980 р. голові НТШЄ В. Кубійовичу виповнилося 80 років, для відзначення ювілянта 19 вересня в Парижі відбулася урочиста академія за участю великої кількості українського громадянства. Головні доповіді виголосили І. Кошелівець та А. Жуковський.

Одним з ініціаторів відзначення тисячоліття хрещення Русі-України було НТШ (поруч з українськими церквами та громадськими організаціями і установами), що сприяло активізації наукової роботи. Професор А. Жуковський увійшов до складу центрального оргкомітету і відіграв помітну роль у підготовці Конгресу по відзначенню ювілею, що відбувся 28.04. – 2.05. 1988 р. у Мюнхені, де виголосив доповідь, що згодом увійшла до збірника праць конгресу.

1991 р. був дуже насиченим для членів НТШЄ. 6-9 червня 1991 р. у Парижі НТШЄ разом з університетом Нова Сорбона та INALCO пройшов міжнародний французько-український колоквиум «Козаки – історична доля. Літературні та мистецькі уявлення», в якому вперше помітно були представлені вчені з України. Збірник матеріалів був видрукуваний французькою у Франції і українською в Україні (спільно з Інститутом української археографії та джерелознавства НАН України).

Париж став місцем проведення спільної з УІТ конференції до 125-ліття М. Грушевського, що пройшла у червні 1991 р. за участю

вчених з України.

У 1991 р. А. Жуковський виступив на ювілейній конференції до 125-ліття М. Грушевського у Львові (27-29 серпня), симпозіумі «Леся Українка і світова культура» у Луцьку (2 вересня).

Наступного року голова НТШЄ був делегатом першого Світового форуму українців у Києві (21-24 серпня 1992 р.) де провів низку зустрічей і консультацій з українськими науковцями у справі можливої співпраці і перспектив української науки на новому етапі. У Києві він провів прес-конференцію про найбільший доробок НТШЄ – «Енциклопедію Українознавства» та перспективи енциклопедичної науки.

Вшановуючи 130-ліття М. Грушевського у Парижі організовано і проведено наукову конференцію, де крім вчених з Франції виступили вчені з України.

У січні 1995 р. А. Жуковський був запрошений на наукову конференцію до Чернівецького університету, що святкував своє 120-ліття, темою його виступу була історіографія Буковини.

Особливе значення мала участь А. Жуковського в низці заходів пов'язаних з вшануванням 400-ліття митрополита П. Могили. НТШЄ сприяла включенню цієї дати до календаря офіційних відзначень ЮНЕСКО та проведенню могилянського колоквиуму в Парижі (5 листопада 1995 р.), де з однією з головних доповідей виступив голова НТШЄ А. Жуковський. В Україні, зокрема проведено наукові конференції, які організували Києво-Могилянська академія (13-14 січня 1994 р.) та Інституті філософії НАН України (15-16 березня 1996 р.), в яких вчений виступив з доповідями.

135-ліття від дня смерті Т. Шевченка патрона НТШ відзначено низкою заходів, так Товариство провело академію в Парижі (23 березня 1996 р.), п'ять представників НТШЄ на чолі з головою А. Жуковським були учасниками міжнародної конференції у Києві, їхні праці увійшли до виданих матеріалів конференції.

У 1997 р. відбулася низка заходів щодо відзначення 75-ліття голови НТШЄ А. Жуковського, основні з них пройшли в Україні. Ювілянт виступив на спеціальній науковій конференції у Чернівецькому університеті, його обрано почесним громадянином рідного міста Чернівців, Чернівецький університет присвоїв йому звання почесного доктора наук. Окремі заходи відбулися у Києві, зокрема урочисте засідання Президії НАН України, а Київська духовна академія УПЦ КП надала йому звання доктора богослов'я.

Важливими заходами для Товариства стали відзначення 125-літ-

тя НТШ. Голова НТШЄ Д. Струк разом із своїм заступником А. Жуковським представляв НТШЄ на урочистій сесії в Канаді (18-19 вересня 1998 р.) та у головних заходах у Львові (26-30 жовтня 1998 р.).

У 1998 р. А. Жуковський від НТШЄ виступив на науковій конференції у Барселоні з доповіддю по історії української культури. Беручи участь у IV конгресі МАУ в Одесі виголосив три доповіді: про наукову діяльність О. Оглоблина, українознавчі дослідження у Франції та концепцію створення «Енциклопедії сучасної України». Користуючись нагодою в Одесі проведено розширену нараду головної редакції ЕСУ.

У грудні 2000 р. члени НТШЄ А. Жуковський, М. Шафовал, владика М. Гринчишин були учасниками мюнхенської конференції «Християнство і Україна». Того ж року голова НТШЄ А. Жуковський мав доповідь «Сучасний релігійний стан в Україні: відносини між Церквою і державою» на міжнародній конференції у Римі.

З нагоди презентації першого тому «Енциклопедії сучасної України» (ЕСУ) у лютому 2002 р. голова НТШЄ і співредактор енциклопедії А. Жуковський ознайомив учасників з українськими енциклопедичними традиціями. У серпні цього ж року А. Жуковський переставляв НТШЄ на П'ятому міжнародному конгресі українців у Чернівцях, де реферував про досягнення французької україністики.

Важливою подією 2002 р. стала конференція присвячена 280-й річниці Г. Сковороди, що відбулася в Інституті слов'янських студій у Парижі, де виступили з доповідями члени НТШЄ А. Жуковський, К. Митрович та В. Коптілов.

У серпні 2003 р. голова НТШЄ А. Жуковський, як представник світового НТШ, мав доповідь «Українська наукова діяльність в Західній Європі» на засіданні Світового конгресу українців у Києві, а вересні того ж року він виступив на міжнародній конференції у Мілані на тему «Відновлення православної митрополії в Києві і реформи Петра Могили». У листопаді А. Жуковський брав участь у колоквіумі присвяченому Голодомору 1932-33 рр., що пройшов в університеті Сорбона.

В час традиційних шевченківських березневих святкувань у 2004 р. НТШЄ разом з посольством України у Франції організувало в ЮНЕСКО колоквіум присвячений 190-річниці від дня народження патрона Товариства. Виступили, зокрема, члени НТШЄ А. Жуковський, Е. Крюба та М. Кадо.

Підсумовуючи можна стверджувати, що не зважаючи на усі труднощі з якими зіштовхується НТШЄ на сучасному етапі, Товариство на чолі з професором А. Жуковським продовжує свою активну діяльність, виконуючи головні завдання, що означені в його статуті та зберігає вироблену попередниками наукову традицію.

Джерела та література:

¹ Володимир Кубійович. Мені 85. – Мюнхен, 1985. – С. 253.

² Діяльність НТШ в Європі у 1992 – 1993 роках // Хроніка наукового товариства ім. Шевченка. Роки 1966 -1993. – Ч. 81. – Львів – Нью-Йорк – Торонто – Париж. – Сідней, 1996. – С. 149.

³ Жуковський А. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка в Європі / А. Жуковський. – Львів – Париж, 2000. – С. 64.